

1. Visuomenė turi teisę prieiti prie archyvuose saugomų viešų institucijų dokumentų. Tiek vieši, tiek privatūs subjektai turėtų atverti archyvus didžiausia įmanoma apimtimi.

Priėjimas prie valdžios institucijų dokumentų yra būtinas visuomenei informuoti. Demokratija, atskaitomybė, tinkamas valdymas, piliečių dalyvavimas veiklos procesuose reikalauja teisinės garantijos, kad asmenys turės priėjimą prie valstybės, savivaldybių, tarpvyriausybinių institucijų, taip pat bet kokios organizacijos ir fizinio ar juridinio asmens, atliekančio valstybės suteiktas įstatymų nustatytas funkcijas ar dirbančio su viešaisiais fondais, dokumentų. Visi viešų institucijų dokumentai yra atviri visuomenei, išskyrus tuos, prie kurių priėjimą riboja įstatymai.

Viešos ar privačios institucijos, saugančios privačių asmenų dokumentus, neturi teisinės pareigos juos viešinti išorės naudotojams, nebent tokią pareigą jiems nustato konkretūs teisės aktai. Privatūs archyvai saugo įstaigų ir asmenų dokumentus, reikšmingus socialinei, ekonominei, religinei bendruomenės ir asmens istorijai suprasti, taip pat visuomenės raidos idėjoms plėtoti. Archyvistai, dirbantys privačiose institucijose ir valdantys jų dokumentus, skatina savo instituciją teikti viešą priėjimą prie savo saugomų dokumentų, ypač jei turimi dokumentai padės apginti teises ar pasitarnaus visuomenės interesams. Archyvistai pabrėžia, jog institucijos dokumentų paviešinimas padeda palaikyti institucijos skaidrumą ir patikimumą, gerina visuomenės supratimą apie unikalią institucijos istoriją ir indėlį visuomenei, padeda institucijai atlikti savo socialinę pareigą dalytis informacija visuomenės labui ir gerina institucijos įvaizdį.

2. Institucijos, saugančios dokumentus, viešina informaciją apie saugomus dokumentus, įskaitant saugomus neviešus dokumentus, ir skelbia apie priėjimo prie dokumentų apribojimus.

Naudotojai turi turėti galimybę nustatyti juos dominančių archyvinių dokumentų buvimo vietą. Archyvistai neatlygintinai teikia pagrindinę informaciją apie savo archyvą ir jame saugomus dokumentus. Jie informuoja visuomenę apie bendrąsias archyvuose saugomų dokumentų naudojimo taisykles pagal institucijai suteiktus įgaliojimus, valstybės politiką ir priimtus teisės aktus. Siekdami palengvinti prieigą prie archyvuose saugomų dokumentų archyvistai užtikrina, kad dokumentų aprašai būtų aktualūs, tikslūs ir atitiktų tarptautinius standartus. Jei galutiniuose dokumentų aprašų variantuose trūksta reikiamos informacijos, naudotojams pateikiami dokumentų aprašų projektai, jei tai nekelia grėsmės dokumentų saugumui ir nepažeidžia prieigos prie dokumentų ribojimo reikalavimų.

Institucijos, suteikiančios viešą prieigą prie saugomų dokumentų, turi nuosekliai vadovautis priėjimo prie dokumentų politika. Atvirumo prezumpcijos principas numato, kad jei priėjimo prie dokumentų apribojimai yra būtini, jie turi būti aiškiai ir suprantamai reglamentuoti ir jų turi būti nuosekliai laikomasi.

Naudotojai turi teisę žinoti, ar egzistuoja konkretūs apyrašai, bylos, dokumentai ar jų dalys, net jei naudotis pačiais dokumentais nėra galimybės ar jie netgi buvo sunaikinti. Archyvistai atskleidžia ribojamus dokumentus, juos detaliam aprašydami ir įterpdami išimčių iš apyvartos dokumentų lapus ar elektroninius žymeklius. Archyvistai pateikia kiek įmanoma daugiau informacijos apie ribotos prieigos archyvinius dokumentus, įskaitant priėjimo ribojimo priežastį, dokumentų peržiūros ar ribojimo termino pabaigos datą, jei aprašas neatskleidžia informacijos, dėl kurios prieiga ribojama, ar nepažeidžia galiojančių įstatymų ir kitų teisės aktų.

3. Institucijos, saugančios dokumentus, pasirenka aktyvų būdą skatinti prieigą prie dokumentų.

Archyvistų profesinė pareiga yra skatinti priėjimą prie archyvuose saugomų dokumentų. Informaciją apie archyvuose saugomus dokumentus jie skleidžia įvairiomis priemonėmis: internetu ir publikacijomis jame, spausdinta medžiaga, per visuomenines programas, komercines žiniasklaidos priemones, mokslinę ir informacinę veiklą. Archyvistai nuolat seka besikeičiančias komunikacijos technologijas ir renkasi tas, kurios jiems prieinamos. Siekdami padėti naudotojams nustatyti dokumentų saugojimo vietas, archyvistai bendradarbiauja su kitomis atminties institucijomis, rengdami dokumentų buvimo vietų registrus, vadovus, archyvinis portalus. Jie teikia priėjimą prie didelį susidomėjimą visuomenėje sukeliančių dokumentų, spausdindami publikacijas, šiuos dokumentus skaitmenindami, skelbdami archyvo interneto svetainėje ar bendradarbiaudami su kitais leidiniais. Sprendžiant, koku būdu teikti informaciją apie archyvuose saugomus dokumentus, atsižvelgiama į naudotojų poreikius.

4. Institucijos, saugančios dokumentus, užtikrina, jog prieigos prie dokumentų ribojimai būtų aiškūs ir apibrėžtos trukmės, nustatyti remiantis susijusiais teisės aktais ir pripažįstantys teisę į privatumą bei gerbiantys privačių dokumentų savininkų teises.

Archyvistai teikia kiek įmanoma platesnį priėjimą prie dokumentų, tačiau jie pripažįsta poreikį tam tikrais atvejais riboti prieigą ir į ją atsižvelgia. Priėjimo prie dokumentų ribojimai yra nustatomi teisės aktais, paties archyvo ar jo steigėjo funkcijas įgyvendinančios institucijos arba asmenų, perduodančių dokumentus archyvams sutarčių pagrindu, sprendimu. Archyvistai užtikrina, kad priėjimo prie dokumentų politika ir taisyklės konkrečiame archyve būtų paviešintos, o taikomi ribojimai ir jų priežastys visuomenei būtų aiškūs.

Archyvistai siekia mažinti ribojimų apimtį iki tų, kurie buvo nustatyti teisės aktais, ar konkrečių atvejų, kur konkreči žala teisėtam privačiam ar viešam interesui tuo metu laikinai nusveria informacijos atskleidimo naudą. Apribojimai yra nustatomi apibrėžtam periodui, t.y., arba konkrečiam laikotarpiui, arba iki konkrečios sąlygos atsiradimo, pvz., asmens mirties.

Bendri apribojimai taikomi visiems archyvuose saugomiems dokumentams. Kaip ir pridera tokio pobūdžio institucijai, archyvo veikla apima asmens duomenų ir privatumo apsaugą, saugą, informaciją, susijusią su tyrimo veiksmais ir teisės sauga, komercines paslaptis ir nacionalinį saugumą. Bendrųjų apribojimų apimtis ir trukmė turi būti aiškios.

Konkretūs priėjimo prie dokumentų apribojimai taikomi tik nustatytai dokumentų daliai; jų taikymo trukmė ribota. Konkretus apribojimas aiškiai nustatomas ir įtraukiamas į viešą nurodytų dokumentų archyvinį aprašymą.

Priėjimo prie archyvui perduotų dokumentų ir asmeninių dokumentų sąlygos yra nustatytos jų perdavimą įtvirtinančiame dokumente – dovanojimo sutartyje, testamente ar susirašinėjime. Archyvistai tariausi ir sutinka su dokumentus perduodančių asmenų pageidaujama ribojimais, jei jie yra aiškūs, ribotos trukmės ir gali būti tvarkomi teisingais terminais.

5. Archyvuose saugomi dokumentai yra prieinami vienodais ir teisingais terminais.

Archyvistai suteikia priėjimą prie archyvinių dokumentų nediskriminuodami nė vieno naudotojo – teisingai, sąžiningai ir tokiais pačiais terminais. Archyvuose saugomais dokumentais naudojasi įvairios interesantų grupės (visuomenė, įvaikiai, ieškantys informacijos

apie biologinius tėvus, medicinos tyrinėtojai, ieškančios statistinės informacijos iš ligoninių dokumentų, žmogaus teisių pažeidimų aukos ir kitos), todėl priėjimo taisyklės joms gali skirtis. Tačiau tai pačiai interesantų grupei priėjimo taisyklės turi būti vienodos, taikomos be jokios diskriminacijos. Kai ribojamo naudojimo dokumentas peržiūrimas ir bent vienam visuomenės nariui suteikiamas leidimas su juo susipažinti, dokumentas turi tapti prieinamas visai visuomenei tokiais pačiais terminais ir sąlygomis.

Klausimas dėl priėjimo prie dokumentų nagrinėjamas kiek įmanoma operatyviau po užklauso dėl prieigos gavimo. Institucijų dokumentai, kurie buvo atskleisti visuomenei iki jų perdavimo archyvams, išskyrus tuos, kurie buvo atskleisti neteisėtai, išlieka prieinami ir po jų perdavimo, nepaisant jų turinio, formos ar sudarymo datos. Jei dalis informacijos, esančios dokumente, jau buvo publikuota ar yra prieinama visuomenei, priėjimas prie šios informacijos išlieka atviras ir po perdavimo archyvams; priėjimas prie nepaviešintos informacijos nustatomas atsižvelgiant į priėjimo prie dokumentų politiką ir procedūras archyvuose. Archyvistai remia teisėkūros ir reguliavimo veiksmus, kurie nustato atsakingą priėjimą prie dokumentų ir nepalaiko mėginimų riboti priėjimą prie anksčiau paviešintų dokumentų, juos įslaptinant ar sunaikinant.

Privačios institucijos, saugančios dokumentus, suteikia naudotojams priėjimą prie dokumentų vienodomis sąlygomis, tačiau esamos dokumentų perdavimo sutartys, institucijos saugumo poreikiai ir susiję apribojimai gali pareikalauti iš archyvistų vertinti tyrinėtojus skirtingai. Kriterijai, kuriais dokumentus saugančios privačios institucijos vadovaujasi nustatydamos nevienodą priėjimą prie dokumentų, turi būti reglamentuoti jų priėjimo prie dokumentų politikoje, o archyvistai turi skatinti savo institucijas kiek įmanoma sumažinti šių išimčių taikymą.

6. Institucijos, saugančios dokumentus, užtikrina, kad asmenys, nukentėję nuo sunkių tarptautinės teisės nusikaltimų, turėtų priėjimą prie įrodymų, reikalingų apginti savo teisėms ir dokumentais pagrįsti padarytus žmogaus teisių pažeidimus, net jei tie dokumentai yra nevieši.

Jungtinių Tautų Žmogaus teisių vyriausiosios komisijos „Atnaujintas žmogaus teisių apsaugos ir skatinimo kovoti su nebaudžiamumu principų rinkinys“ (2005) deklaruoja asmenų, nukentėjusių nuo sunkių nusikaltimų pagal tarptautinę teisę, teisę žinoti tiesą apie pažeidimus. Principai pabrėžia prieigos prie dokumentų svarbą aiškinantis tiesą, sprendžiant dėl asmenų atsakomybės pažeidus žmogaus teises, reikalaujant kompensacijos ir ginantis nuo kaltinimų dėl žmogaus teisių pažeidimų. Principuose įtvirtinta, jog kiekvienas asmuo turi teisę žinoti, ar valstybės archyvo saugomuose dokumentuose yra užfiksuotas jo ar jos vardas, o jei tokių atvejų yra, ginčyti tokios informacijos teisėtumą, pateikiant archyvui pareiškimą, kuris bus prieinamas archyvistams, kai su byla, kurioje minimas asmens vardas, bus pageidaujama susipažinti.

Archyvai gauna ir turi įrodymus, reikalingus apginti žmogaus teisėms ir užginčyti žmogaus teisių pažeidimų padarymą. Asmenys, siekiantys susipažinti su dokumentais žmogaus teisių gynimo tikslais, gali prieiti prie susijusių dokumentų, net jei tie dokumentai yra nevieši. Teisė prieiti prie dokumentų žmogaus teisių gynimo tikslais taikoma viešiesiems ir, kiek tai įmanoma, privatiems dokumentams.

7. Naudotojai turi teisę apskusti atsisakymą leisti prieiti prie dokumentų.

Kiekvienas archyvas turi turėti aišką politiką ir procedūras, pagal kurias gali būti apskūstas pirminis atsisakymas suteikti priėjimą prie dokumentų. Kai prašymas susipažinti su dokumentais yra nepatenkinamas, pareiškėjui turi būti kuo skubiau pateiktas rašytinis motyvuotas atsisakymas. Naudotojai, kuriems nebuvo suteiktas leidimas susipažinti su dokumentais, informuojami apie jų teisę apskūsti tokį sprendimą, nurodant skundo pateikimo procedūrą ir apskundimo terminus, jei tokie yra.

Viešuosiuose archyvuose gali būti nustatyta kelių lygių sprendimo apskundimo procedūra: pirmas etapas – vidinė peržiūra archyve, antras etapas – apskundimas nepriklausomai ir nešališkai institucijai teisės aktų nustatyta tvarka. Privačiuose archyvuose apskundimo procesas gali būti vidinis, bet turėtų būti atliekamas tokia pačia bendra tvarka.

Archyvistai, dalyvaujantys pirminiame atsisakymo suteikti priėjimą prie dokumentų nagrinėjimo procese, teikia reikalingą informaciją sprendimą peržiūrinčiai institucijai, tačiau nedalyvauja pačiame sprendimo priėmimo procese.

8. Institucijos, saugančios dokumentus, užtikrina, kad techninės kliūtys nekliudytų prieiti prie dokumentų.

Vienoda teisė susipažinti su archyviniais dokumentais reiškia ne tik vienodą tvarką, bet ir lygią teisę pasinaudoti dokumentais.

Archyvistai supranta tiek esamų, tiek potencialių tyrinėtojų poreikius ir atsižvelgia į juos formuodami politiką, plėtodami paslaugas ir mažindami technines kliūtis, susijusias su priėjimu prie dokumentų. Archyvistai padeda neįgaliesiems, neraštingiems ar kitokių sunkumų turintiems žmonėms, kurie niekieno nepadedami neįstengtų pagal poreikį pasinaudoti dokumentais.

Vieši archyvai neima mokesčio iš asmenų, norinčių tyrinėti dokumentus. Privatūs archyvai, imdami mokesį už priėjimą prie dokumentų, turėtų apsvarstyti pareiškėjo išgales susimokėti – imamas mokeskis negali tapti kliūtimi naudotis archyvuose saugomais dokumentais.

Naudotojai gali gauti dokumentų kopijas tiek apsilankę archyve, tiek nuotoliniu būdu, o teikiamų kopijų formatai priklauso nuo archyvo techninių galimybių. Archyvai asmenų prašymu gali teikti mokamas kopijavimo paslaugas.

Dalinis dokumento atskleidimas yra būdas suteikti priėjimą, kai visos bylos ar dokumento atskleidimas nėra įmanomas. Jei archyviniam dokumente esanti slapto pobūdžio informacija sudaro kelis sakinius ar konkretų lapų skaičių, tai tokia informacija neskelbiama, o likusioji dokumento dalis tampa viešai prieinama. Nepaisant didelių darbo sąnaudų, archyvistai neatsisako rengti dokumentus skelbti, bet jei prašomas dokumentas ar byla tampa klaidinantis ar nesuprantamas, medžiaga turėtų likti neprieinama.

9. Archyvistai turi priėjimą prie visų neviešų dokumentų ir atlieka visus būtinus archyvinis darbus.

Archyvistai turi priėjimą prie visų neviešų dokumentų tam, kad galėtų analizuoti, saugoti, tvarkyti ir aprašyti juos, siekiant užtikrinti jų buvimą ir prieigos prie jų ribojimo priežasčių žinomumą. Šis archyvinis darbas padeda apsaugoti dokumentus nuo sunaikinimo, tyčinio ar netyčinio užmiršimo bei padeda užtikrinti archyvuose saugomų dokumentų vientisumą. Neviešų dokumentų saugojimas ir aprašymas skatina visuomenės pasitikėjimą archyvais ir archyvisto profesija, o tai savo ruožtu archyvistams sudaro prielaidas padėti visuomenei identifikuoti neviešus dokumentus ir bendrąjį jų pobūdį, taip pat sužinoti, kada ir

koku būdu jie taps prieinami. Jei nevieši dokumentai yra įslaptinti ar prieiga prie jų kitaip apribota ir dirbti su šiais dokumentais reikalingas leidimas, archyvistai laikosi būtinų procedūrų, kad gautų leidimą prieiti prie dokumentų.

10. Archyvistai dalyvauja sprendimų dėl prieigos prie dokumentų priėmimo procese.

Vadovaudamiesi prieigą prie dokumentų reglamentuojančiais teisės aktais ir gerąja patirtimi, archyvistai padeda savo archyvams kurti priėjimo prie dokumentų politiką ir procedūras, kontroliuoja priėjimo prie dokumentų ribojimus, peržiūrėdami dokumentus ir panaikindami ribojimus, kurie jau nėra taikytini. Archyvistai bendradarbiauja su teisininkais ir kitais kolegomis, aiškindami pagrindinių taikomų apribojimų priežastis ir sąlygas. Archyvistai žino, kokie dokumentai yra saugomi, priėjimo prie jų apribojimus, suinteresuotų šalių poreikius ir reikalavimus, taip pat – kokia su dokumentais susijusi informacija jau yra viešojoje erdvėje. Šios žinios pritaikomos priimant sprendimus dėl priėjimo prie dokumentų. Archyvistai padeda institucijai priimti kompetentingus sprendimus ir pasiekti veiksmingų veiklos rezultatų.